

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ¹

Վարդան Բաբկենի Բոստանջյան
ԵՊՀ Տնտեսագիտության և կառավարման
ֆակուլտետի պրոֆեսոր, տնտեսագիտության դոկտոր
Գևորգ Տերդինանդի Կիրակոսյան
ՀՀ ԱԺ Դրամավարկային և հարկաբյուջետային
քաղաքականությունների բաժնի պետ,
տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Տնտեսության մրցունակությունը պետք է դիտարկել որպես դրա զարգացումը (տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, տեխնիկական) բնութագրող փաստացի ցուցանիշների հարաբերություն աշխարհի այլ առաջատար երկրների համանման ցուցանիշների նկատմամբ: Ընդ որում, այս դեպքում էականը ոչ թե զարգացած երկրների ցուցանիշներին հավասարվելն է, այլ առկա ռեսուրսների առավելագույն ռացիոնալ օգտագործման միջոցով բարձր արդյունքներ ապահովելը: Գաղտնիք չէ, որ ոչ մի երկիր չի կարող ապահովել բոլոր ցուցանիշների գծով առավելագույն արդյունք: Այդ իսկ պատճառով, դրանցից որոշները կարող են մրցունակության ընդհանուր մակարդակից ցածր լինել: Հետևաբար, տնտեսության մրցունակության գնահատման համար առավել տրամաբանական է դիտարկել մրցունակության հիմնական գործոնները բնութագրող ցուցանիշները: Այս տեսանկյունից, որպես այդպիսիք պետք է ընտրվեն այն ցուցանիշները, որոնք լավագույնս բնութագրում են մրցակցային առավելությունները և ապահովում են մրցունակությունը: Ընդ որում, առավելությունների գնահատումը նպատակահարմար է իրականացնել արժեքային արտահայտությամբ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ շուկայական տնտեսության պայմաններում պետությունը միաժամանակ հանդես է գալիս որպես տնտեսական հարաբերությունների սուբյեկտ և կարգավորիչ, ապա մեկ շնչին ընկնող համախառն ներքին արդյունքի ցուցանիշը կարելի է դասել ազգային տնտեսության մրցունակության գնահատման ցուցանիշների շարքին: Ըստ էության, այն արտացոլում է երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման երկարաժամկետ արդյունքները և տնտեսական ակտիվության մակարդակը: Իհարկե, չափազանց կարևոր է նաև ՀՆԱ-ի ճյուղային կառուցվածքը և որակը, աճի տեմպերը, որոնք նույնպես նպաստում են երկրի տնտեսության զարգացմանը:

Արտադրության մեջ առաջադեմ տեխնոլոգիաների ներդրումը և որակյալ

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի տրամադրած ֆինասավորմամբ՝ ՀԲ 16-02 ծածկով գիտական թեմայի շրջանակներում:

արտադրանքի թողարկումը պահանջում են զգալի ֆինանսական միջոցներ, ինչից ենթադրվում է, որ ապրանքների և ընկերությունների մրցունակության բարձրացումը պետք է ուղեկցվի ներդրումային ակտիվության աճով: Ներդրումային հոսքերի ավելացումը երկրի տնտեսությանը հնարավորություն է տալիս լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսների հաշվին ապահովել նոր տեխնոլոգիաների ներդրում, արտադրության կապիտալացման մակարդակի և տեխնիկական հագեցվածության աստիճանի բարձրացում: Նշված գործոններն ուղղակիորեն անդրադառնում են տնտեսության մրցունակության վրա՝ մեկ անգամ ևս ընդգծելով ներդրումների կարևորությունը մրցակցային առավելությունների ձևավորման և մրցունակության ապահովման գործում:

Գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների վրա բյուջետային ծախսերը, ինչպես ներդրումները, ուղղակիորեն անդրադառնում են մրցունակության վրա և ցույց են տալիս տնտեսության ինովացիոն ակտիվությունը: Այս ցուցանիշի որակական բնութագրիչներն առավել նշանակալից են մրցունակության տեսանկյունից, քանի որ հնարավորություն են տալիս պարզել ՀՆԱ-ի այն մասը, որն ուղղվում է գիտության և տեխնոլոգիաների զարգացմանը: Դրանք, իրենց հերթին, ապրանքների մրցունակության բարձրացման նախադրյալ են հանդիսանում և վկայում են արտադրության տեխնիկական և տեխնոլոգիական հագեցվածության մասին: Այս ցուցանիշի կարևորությունը հասկապես մեծ է անցումային տնտեսությամբ երկրների համար, առավել ևս, որ այն արտացոլում է ինովացիոն գործունեության ոլորտում պետական կարգավորման և աջակցության աստիճանը: Անշուշտ, դրա նշանակությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ զարգացող տնտեսություններում տնտեսվարող սուբյեկտների զգալի մասը ֆինանսական բավարար հնարավորություններ չունի ինովացիաների համար և նման իրավիճակում պետության աջակցությունը ձեռք է բերում կարևոր նշանակություն: Ներդրումային ակտիվության թվարկված ցուցանիշները առանձին-առանձին չեն տալիս մակրոմակարդակում մրցունակության ընդհանուր պատկերը: Մրցունակության տեսանկյունից դրանք պետք է դիտարկել ներդրումային հոսքերի արդյունավետության համատեքստում: Այս առումով, անհրաժեշտ է դիտարկել ՀՆԱ-ի և ներդրումների աճի տեմպերի հարաբերակցության ցուցանիշը:

Եվ վերջապես, մրցունակության բարձրացումը, որպես կանոն, ուղեկցվում է ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի աճով: Այդ իսկ պատճառով, մրցունակ ապրանքների արտահանման բաժինը դրանց համաշխարհային շրջանառության մեջ ևս վկայում է երկրի տնտեսական մրցունակության մասին: Ապրանքների արտահանումը վկայում է այլ շուկաների կողմից դրանց որակի և մրցունակության ճանաչման մասին: Ինչքան բարձր է արտահանման ծավալը,

այնքան ճանաչված և ընդունված են արտահանվող ապրանքների որակը և մրցունակությունը: Պետք է նշել, որ այս չափանիշը բավականաչափ ծանրակշիռ չափորոշիչ է երկրի տնտեսության մրցունակության գնահատման տեսանկյունից, սակայն դրա առավելագույն մակարդակը դեռևս չի կարող ծառայել որպես լիակատար հիմք մրցունակության ապահովման համար: Այն բազմակողմանիորեն չի բնութագրում միջազգային հաջողությունները և արտահանվող ապրանքների մրցունակության ճանաչումը: Երկրի արտահանման բաժինը համաշխարհային շրջանառության մեջ ևս իր մեջ ներառում է մի շարք սուբյեկտիվ գործոններ՝ աշխարհագրական մոտիկությունը, արտահանող և ներմուծող երկրների տնտեսական փոխկապվածությունը և փոխկախվածությունը, արտադրողների գործընկերային փոխհարաբերությունները և այլն: Այդ իսկ պատճառով, արտահանման հնարավորությունների քանակական գնահատականը բավարար չէ մրցունակության մակարդակի գնահատման համար: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում քանակական ցուցանիշները համադրել որակականի հետ, որոնք զերծ կլինեն սուբյեկտիվ գործոնների ազդեցությունից: Որպես այդպիսին կարող է հանդես գալ ոչ թե մեկ երկրի արտահանման առավելագույն բաժինը միջազգային առևտրի մեջ, այլ արտահանվող ապրանքների հարաբերությունը երկրում արտադրվող բոլոր ապրանքներին:

Մրցունակության մակարդակի լրացուցիչ բնութագրիչ է հանդիսանում արտաքին տնտեսական գործունեության ազատականացման աստիճանը, որն արտահայտվում է մաքսատուրքի դրույքաչափերում: Արտաքին առևտրի ոլորտում իրականացվող քաղաքականությունը վկայում է ապրանքային հոսքերի շարժի կազմակերպման և կարգավորման գործընթացին պետության միջամտության աստիճանի մասին: Այս ցուցանիշի նշանակությունը կախված է հայրենական արտադրության տեխնոլոգիական զարգացման մակարդակից: Շատ դեպքերում, զիջելով համաշխարհային լիդերներին, զարգացող երկրները ստիպված են իրականացնել հովանավորչական քաղաքականություն՝ հայրենական արտադրողների պաշտպանության նպատակով: Այս տեսանկյունից, արտաքին տնտեսական քաղաքականության ուղղվածությունը մեծապես ազդում է հայրենական արտադրողների մրցունակության մակարդակի վրա: Հենց այդ մեխանիզմի միջոցով են պաշտպանվում տեղական արտադրողները միջազգային մրցակցությունից, ինչը կարող է անուղղակի կերպով բնութագրել որոշակի ոլորտների կամ արտադրողների մրցունակությունը: Համաշխարհային պրակտիկայում նման ցուցանիշ հանդիսանում է մաքսատուրքի 10% դրույքաչափը, որի գերազանցումը վկայում է հովանավորչության և բարձր մրցունակության մասին, իսկ դրանից ցածր աստիճանը խոսում է այն մասին, որ տեղական արտադրողներն ընդունակ են

ինքնուրույն կերպով դիմագրավել արտաքին մրցակցությանը: Այս առումով, կարելի է նշել, որ առավել հաճախ հաջողությունների են հասել այն երկրները, որոնք իրականացրել են չափավոր ազատական քաղաքականություն՝ ուղղված ինչպես արտահանման, այնպես էլ ներմուծման խթանմանը: Միևնույն ժամանակ, պետք է նկատի ունենալ, որ այս ցուցանիշը ևս կրում է պայմանական բնույթ և այն չպետք է դիտարկել մյուսներից ասանձացված կերպով: Մասնավորապես, շատ դեպքում մաքսային դրույքաչափերը սահմանվում են միջազգային տարբեր կազմակերպություններին կամ մաքսային միություններին անդամակցությամբ պայմանավորված պարտավորությունների ստանձնման հետևանքով, ինչն, անշուշտ, չի վկայում ներքին արտադրության մրցունակության կամ դրա բացակայության մասին:

Երկրում ազատության աստիճանը բնութագրում է քաղաքական համակարգը, դրա կայունությունը, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանվածության վիճակը: Համարվում է, որ առավել մրցունակ պետությունը անհատի զարգացման համար ապահովում է լայն հնարավորություններ ինչպես ձեռնարկատիրության, այնպես էլ մտավոր զարգացման բնագավառներում: Ինչքան բարձր է ժողովրդավարական ազատությունների աստիճանը, այնքան մեծ է ստեղծագործական նորարարությունների մակարդակը, ինչն, իր հերթին, նպաստում է մրցունակության հիմք հանդիսացող տեխնոլոգիական, տեխնիկական և գիտական առավելությունների ձևավորմանը:

Այսպիսով, ազգային տնտեսության մրցունակության մակարդակը բնութագրող հիմնական ցուցանիշների շարքին դասվում են.

- ներդրումների տեսակարար կշիռը, գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների ուղղությամբ բյուջետային ծախսերի ծավալը, ՀՆԱ-ի և ներդրումների աճի տեմպերի հարաբերակցությունը,
- արտադրության շահութաբերության աստիճանը,
- մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն,
- աշխատանքի արտադրողականության, միջին աշխատավարձի, գործազրկության մակարդակը և կյանքի միջին տևողությունը,
- մրցունակ ապրանքների արտահանման բաժինը միջազգային շրջանառության մեջ, մաքսատուրքի միջին դրույքաչափը,
- երկրում քաղաքական ազատությունների մակարդակը:

Ընդհանուր առմամբ, հատկապես գիտատեխնիկական առաջընթացի ներկա փուլում կարևոր նշանակություն են ստանում մրցունակությունը պայմանավորող հետևյալ ցուցանիշները. պետական բյուջեից գիտատեխնիկական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների համար

կատարված ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ին, մարդկային կապիտալի վրա կատարվող ծախսերի հարաբերությունը ՀՆԱ-ին և քաղաքական համակարգի կայունությունը¹: Նշված ցուցանիշները հանդիսանում են ռազմավարական և իրենցից ներկայացնում են հասարակության մրցակցային առավելությունների ձևավորման շարժիչ ուժ: Գիտական և տեխնոլոգիական հետազոտությունները նպաստում են ռեսուրսների տնտեսմանը, որակի բարձրացմանը, արտադրության ավտոմատացմանը և ինովացիոն տեխնոլոգիաների ներդրմանը, ինչը հանդիսանում է ապրանքի և ընկերության մրցունակության ապահովման հիմք: Միաժամանակ, կայուն քաղաքական համակարգ և զարգացած շուկայական ենթակառուցվածքներ ունեցող երկիրն ընդունակ է ստեղծելու բարձր տեխնոլոգիական և մրցունակ արդյունաբերություն, ինչը հնարավորություն կտա երկարաժամկետ հեռանկարում ձևավորել մրցունակ ճյուղեր և տնտեսություն: Չարգացած արդյունաբերությունը և սոցիալական ծախսերի բարձր մակարդակը նպաստում են մարդկային կապիտալի որակական մակարդակի բարձրացմանը, ինչը գլոբալիզացիայի և մրցակցության ժամանակակից փուլում ապահովում է անվիճելի առավելություններ՝ ի դեմս մրցունակ մարդկային կապիտալի:

Հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր ընկերության համար մրցակցային առավելությունների ձևավորման և ընդհանրապես, տնտեսական գործունեության արդյունավետության բարձրացման հիմնական պայման է հանդիսանում շահույթը: Հետևաբար, մրցունակությունը դիտարկելով որպես մրցակցային առավելությունների համախումբ, պետք է նկատի ունենալ շահույթի և շահութաբերության մակարդակի բարձրացման հիմնական աղբյուրները: Դասական տեսությունը դիտարկում է շահույթի ավելացման երկու հիմնական ուղի. գների բարձրացում և արտադրանքի ինքնարժեքի նվազեցում²: Առաջինն ընդունելի չէ զարգացած շուկաների համար, քանի որ դրանցում չափազանց մեծ է մրցակցությունը և գների բարձրացում կարող է տեղի ունենալ միայն բարձր տեխնոլոգիական և ինովացիոն արտադրանքի թողարկման դեպքում, ինչը բավականաչափ ծախսատար է: Այդ իսկ պատճառով, շահութաբերության մակարդակի բարձրացման միակ իրատեսական ուղին մնում է արտադրանքի ինքնարժեքի նվազեցումը: Իր հերթին, դա հնարավոր է արտադրության մեջ օգտագործվող հումքի և նյութերի գծով ծախսերի նվազեցման դեպքում, ինչը շատ հաճախ կարող է անդրադառնալ որակի և, հետևաբար, նաև մրցունակության վրա: Փաստորեն, ինքնարժեքի

¹ Андрианов В. Конкуренентоспособность России в мировой экономике // Экономист, 1997, № 10, сс. 67-71.

² Яшин Н. Конкуренентоспособность промышленных предприятий: методология, оценка, регулирование, Саратов, 1997, с. 109.

նվազեցման միակ իրատեսական ուղին հանդիսանում է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը: Ըստ էության, այն հանդիսանում է մի ցուցանիշ, որը բնութագրում է արտադրության մրցունակության ընդհանուր մակարդակը ծախսերի կրճատման տեսանկյունից: Կարելի է ասել, որ արտադրանքի գիտարտադրության և կապիտալատարության հետ միասին աշխատանքի արտադրողականությունը հանդիսանում է արտադրության մրցունակության հիմքը: Մինևույն ժամանակ, աշխատանքի արտադրողականության աճի դինամիկան հնարավորություն է տալիս գնահատել մարդկային կապիտալի զարգացման մակարդակը և դրա մրցունակությունը: Ըստ էության, այդ ցուցանիշը հանդիսանում է աշխատանքային ռեսուրսների մրցունակության ցուցիչ: Վերջինս, լինելով գիտատեխնիկական առաջընթացի պայմաններում երկրի մրցունակությունը պայմանավորող կարևոր գործոն, սպառման ծավալների ավելացման, ապրանքների որակի նկատմամբ պահանջների խստացման և շուկայական մրցակցության ապահովման միջոցով որոշակիորեն կանխորոշում է տնտեսական աճի տեմպերը: Այս տեսանկյունից, ազգային տնտեսության մրցունակությունը կարող է նաև բնութագրվել միջին աշխատավարձի, գործազրկության մակարդակի և կյանքի միջին տևողության ցուցանիշներով: Վերջիններս իրավացիորեն դասվում են տնտեսական զարգացման արդյունքների, հասարակության եկամտային բևեռացվածության աստիճանի և մարդկային ներուժի զարգացման բնութագրիչների շարքին: Ըստ էության, վերը նշվածները ձևավորում են յուրաքանչյուր երկրի մրցակցային ռեսուրսներից ամենակարևոր արժեքային գործոնի՝ մարդկային ռեսուրսների մրցունակության մակարդակը¹:

Ըստ էության, մրցակցային միջավայրի զարգացման որոշիչ գործոն է հանդիսանում բնակչության վճարունակ պահանջարկը: Կարելի է ասել, որ այս գործոնն էական նշանակություն ունի նաև մակրոտնտեսական մյուս ցուցանիշների ձևավորման գործում, քանի որ հանդիսանում է մրցակցային պայքարի հիմնական օբյեկտ և տնտեսական գործունեության կարևոր խթան: Այս տեսանկյունից, վճարունակ պահանջարկի աճը հանդիսանում է տնտեսական վերափոխումների և պետական տնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակ: Միաժամանակ, այն անմիջականորեն կախված է վարվող տնտեսական քաղաքականությունից և իր վրա կրում է գնաճի, գործազրկության, միջին աշխատավարձի, նվազագույն սպառողական զամբյուղի և կյանքի միջին տևողության ազդեցությունը: Գործազրկության մակարդակը բնութագրում է մարդկային ռեսուրսների վիճակը, որն ուղղակիորեն ազդում է մրցակցային միջավայրի վրա: Այս առումով, պետք է նշել, որ հանրապետությունում

¹ **Абрамов В.** Управление конкурентоспособностью экономических систем. Маркетинг, 2004, № 5, сс. 19-24.

վճարունակ պահանջարկը էականորեն զիջում է բնակչության իրական պահանջմունքներին: Անշուշտ դրա վրա առարկայական ազդեցություն ունեն բնակչության դրամական եկամուտների և, մասնավորապես, միջին աշխատավարձի ցուցանիշները: Այս տեսանկյունից, հանրապետությունում միջին աշխատավարձի մակարդակը ևս զգալիորեն զիջում է մի շարք զարգացած և զարգացող երկրներում գրանցված ցուցանիշին:

Այսպիսով, տնտեսության մրցունակության գնահատումը ենթադրում է տարբեր ցուցանիշների կիրառում, որոնք առավելագույն կերպով կբնութագրեն տնտեսության տարբեր հատվածներում տեղի ունեցող փոփոխությունների և զարգացման դինամիկան:

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Վարդան Բարկենի Բոստանջյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի պրոֆեսոր,
տնտեսագիտության դոկտոր

Գևորգ Տերդինանդի Կիրակոսյան

ՀՀ ԱԺ Դրամավարկային և հարկարյուջետային
քաղաքականությունների բաժնի պետ,
տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է տնտեսության մրցունակության գնահատման հիմնահարցերի ուսումնասիրությանը: Ներկայացվել են այն հիմնական ցուցանիշները, որոնք ուղղակիորեն և անուղղակիորեն բնութագրում են տնտեսության վիճակը մրցունակության տեսանկյունից: Քննարկվել են տնտեսության և առանձին տնտեսվարող սուբյեկտների մրցունակության վրա ազդող գործոնները և դրա բարձրացման հիմնական ուղիները:

Հիմնաբառեր. տնտեսության մրցունակություն, մրցակցային միջավայր, ներդրումներ և նորարարություններ, վճարունակ պահանջարկ:

ПРОБЛЕМЫ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ

Вардан Бабкенович Бостанджян

Профессор факультета экономики и управления ЕГУ,
доктор экономических наук

Геворг Фердинандович Киракосян

Руководитель отдела фискальной и монетарной политики
Национального собрания РА, кандидат экономических наук, доцент

Аннотация

Статья посвящена изучению проблем оценки конкурентоспособности экономики. Представлены те основные показатели, которые прямо или косвенно характеризуют состояние экономики с точки зрения конкурентоспособности.

В статье обсуждены факторы влияющие на конкурентоспособность экономики в целом и отдельных субъектов, а также основные пути ее повышения.

Ключевые слова: конкурентоспособность экономики, конкурентная среда, инвестиции и инновации, платежеспособный спрос.

PROBLEMS OF ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF ECONOMY

Vardan Babken Bostanjyan

YSU Faculty of Economics and Management Professor,

Doctor of Economics

Gevorg Ferdinand Kirakosyan

Head of Monetary and Fiscal Policy Department of RA National Assembly,

associate professor, PhD in Economics

Abstract

Article is devoted to studying of problems of assessment of competitiveness of economy. Those key indicators which directly or indirectly characterize state of the economy in terms of competitiveness are presented.

In article factors affecting competitiveness of economy in general and separate subjects and also the main ways of its increase are discussed.

Keywords: competitiveness of economy, competitive environment, investments and innovations, solvent demand.